

Лекції з курсу «Безпека від кримінальних загроз»

Лекція 9. Кримінальні загрози в політичній сфері

План

1. Соціальний порядок, соціальні інститути і злочинність.
2. Політичні відносини у структурі суспільства.
3. Основні фактори криміналізації політичної сфери.

Література:

1. Дрёмин В. Н. Институциональный кризис и криминализация власти в транзитивном обществе: политико-криминологический анализ. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. Т. 9. С. 105-120. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nponyua_2010_9_13
2. Криминологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
3. Рущенко І.П. Соціологія злочинності: Монографія. Харків: Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2001. 370 с.
4. Черних Г. Злочинність та параметри насильства в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціологія*. 2015. № 1 (6). С. 32-37.

1. Соціальний порядок, соціальні інститути і злочинність

Соціальний порядок – це система, що включає індивідів, взаємозв'язки між ними, урегульовані соціальними нормами (такими як право, мораль, релігія), що сприяють поведінці людей, необхідній для успішного функціонування цієї системи.

Відповідно до **теорії соціального натуралізму** (О.М.Костенко), **соціальний порядок** – це стан узгодженості відносин між людьми (суспільних відносин) із законами соціальної природи, так чи інакше відображеними в нормах моралі, права, релігії та інших соціальних нормах. Соціальний порядок є основою нормального життя людей у суспільстві. **Порушення соціального порядку** (зокрема, аморальні і протиправні вчинки, злочини тощо) є посяганнями на нормальне життя людей у суспільстві, що є **джерелом суспільних криз**. Спроби створити соціальний порядок, що суперечить законам соціальної природи, є **соціальним волюнтаризмом**, що проявляється, зокрема, у вигляді побудови тоталітарного суспільства.

Соціальний порядок можна аналітично подати у вигляді низки послідовних категорій: «соціальна структура» – «соціальні відносини» – «соціальні інститути» – «соціальні цінності й норми» – «соціальні ролі» – «соціальні дії». Цю низку можна розглядати за принципом російської матрьошки (кожен наступний елемент є складовою попереднього), або, з точки зору теорії структурації Е. Гідденса, як замкнене коло – **структура відтворюється завдяки агентності**, тобто через дії суб'єкта. В умовах модерну відтворення структури стає більш-менш свідомим з огляду на те, що агент включає в процес відтворення свої знання про інститути. Практика передбачає рефлексивність з боку соціального індивіда, а тому основу соціального знання складає «усвідомлення соціальних правил».

Отже, **злочини** можна розглядати як певні *дефекти структурації*, коли своїми діями актор не відтворює об'єктивну структуру, що склалася в суспільстві на час здійснення дії, тобто він **не керується «соціальними правилами»**. Отже, *злочин так чи інакше руйнує або ставить під знак питання вказаний ланцюжок, його внутрішню гармонію*. Злочинець вносить дисбаланс у соціальний порядок своїм нехтуванням або перевизначенням відносин, інститутів, цінностей і норм, ролей. На відміну від бунтаря або революціонера *злочинець суб'єктивно не намагається руйнувати соціальну систему*. Він ставиться до неї як мисливець до лісу, де завжди, на його думку, знайдеться здобич.

Дискусія довкола того, чи несе злочинність суспільну загрозу, не має сенсу. Якби загрози не було, суспільство не вдавалося до потужної кримінальної репресії, не застосовувало смертної кари або довічного ув'язнення, не тримало б цілої армії правоохоронців. У Данії 1944 р. німці заарештували усіх місцевих поліцаїв. Після цього рівень злочинності збільшився у 10 разів. Навіть застосування жорстоких покарань за правилами окупації не поліпшило ситуації. **Аденс** встановив таку **закономірність**: *спочатку вигідною для себе ситуацією користуються особи, які становлять суспільне «дно», а потім до свавілля залучаються більш широкі кола «слабких» людей*.

Подібне спостерігалось в Україні у 1918-1920 рр., коли ті чи інші території тимчасово залишалися без влади. Тоді люди озброювалися, самоорганізовувалися у

містечкові дружини або квартальну сторожу в містах для опору злочинним елементам, і так українці намагалися зберегти певні ознаки соціального порядку. *Соціальний порядок* може розпастися, але на його місці обов'язково виникає новий, *анархічний, сурогатний, квазідержавний* або щось подібне. Але кожний порядок поділяє дії людей на «злочинні» й «не злочинні». Для соціолога ці речі є прозорими і не викликають непорозуміння. На думку **І. Руценка**, найбільш вдалим *фокусом* для включення феномену злочинності в соціальний контекст є **соціальні інститути**, які одночасно уособлюють *соціальний порядок*, підкреслюють *нормативність соціальних дій* і паралельно *відображають різноманітність соціального життя та шляхів адаптації особи до соціального середовища*.

2. Політичні відносини у структурі суспільства

Політика – це сфера діяльності суб'єктів, що охоплює питання управління суспільством.

Політична діяльність – це індивідуальна чи колективна, спонтанна чи організована діяльність соціальних суб'єктів, яка прямо чи опосередковано впливає з інтересів великих суспільних груп і цінностей, що їх вони поділяють.

Політичні відносини – це реальні практичні відносини, взаємозв'язки соціальних суб'єктів, у яких відображені їхні інтереси і здійснюється політична діяльність – співробітництво чи боротьба (вибори, референдуми, мітинги, зібрання, маніфестації, страйки тощо).

Політична система – це сукупність державних органів та недержавних громадських об'єднань (політичних партій, громадських організацій, професійних спілок, трудових колективів, територіальних громад), які беруть участь в управлінні соціальними групами, спільнотами та суспільством в цілому. Політична система суспільства виражає та забезпечує політичне життя країни. **Функції політичної системи** – це основні напрями впливу політичної системи на політичне життя суспільства. Серед них основними є: 1) *вироблення політичного курсу держави* та визначення цілей та завдань розвитку суспільства (функція політичного цілепокладання); 2) *організація діяльності суспільства* на виконання цілей, завдань політичної програми держави (*мобілізаційна*); 3) *функція легітимізації* – приведення

реального політичного життя у відповідність до офіційних політичних правових норм; 4) *координація окремих елементів суспільства*; 5) *політична соціалізація* (включення людини в політичну діяльність); 6) *артикуляція інтересів* (пред'явлення вимог до осіб, що приймають політичні рішення); 7) *узгодження та впорядкування інтересів і потреб соціальних верств населення*; 8) *інтеграція всіх елементів суспільства навколо єдиних для всього народу соціально-політичних цілей і цінностей*; 9) *політична комунікація* складових політичної системи.

Політичний процес – послідовність подій, зумовлених певними обставинами; сукупність послідовних дій для досягнення результату в політичній діяльності.

Політична подія – це конкретна, відносно обмежена взаємодія груп людей з політичною владою з метою впливу на неї задля задоволення власних інтересів.

Політичні обставини – умови політичного функціонування і розвитку суспільства, які виражаються у співвідношеннях політичних сил щодо оволодіння, утримання й використання політичної влади.

Політичні конфлікти – зіткнення несумісних, часом протилежних, інтересів, дій, поглядів окремих людей, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, націй, держав та їх органів, військово-політичних і політико-економічних організацій (блоків).

Політична криза – фаза політичного процесу, яка характеризується порушенням політичної стабільності в суспільстві, неможливістю ефективного функціонування політичної системи; гострий, важкий політичний стан суспільства, державно-правової системи, партій.

Політична стабільність – стан динамічної рівноваги політичних сил.

3. Основні фактори криміналізації політичної сфери

Економічна ситуація, що склалася в Україні в 90-х роках ХХ ст., сформувала соціальні, ідеологічні, психологічні, духовно-моральні та політичні детермінанти злочинності, що стали визначальними у криміналізації українського суспільства.

У політичній сфері на стан злочинності цього періоду вплинули декілька факторів. По-перше, ***масштабна корумпованість державної влади***. За оцінкою соціолога Г. Черних, справжня причина та умови розгортання злочинності в Україні

постає у **кримінально-клановій олігархічній системі держави**, яка функціонує при владі, і захищається владою. **Організована злочинність** – справжній корінь зла усєї злочинної системи в Україні та проблем розвитку суспільства. Пересічні громадяни України не в змозі протистояти системі, яка сформувалася в 90-х роках і квітне впродовж трьох десятиліть. Ця система створила установку на досягнення успіху через блат, впливових родичів, порушення закону тощо. По-друге, **входження в державні, місцеві самоврядні та правоохоронні органи осіб із кримінальним минулим**. По-третє, в 90-х рр. ХХ ст. набула значних масштабів **заміна державного регулювання соціальних процесів кримінальними методами** (вбивства політичних опонентів, вирішення господарських спорів злочинними авторитетами, силове розв'язання політичних та національних конфліктів тощо). По-четверте, **заміна низової демократії, за якої населення безпосередньо залучене до політичного життя і контролює державну владу, представницькою демократією, за якої населення реально відчужено від участі в політиці та контролі за державною та місцевою бюрократією**. По-п'яте, **політика стала справою професіоналів, які представляють інтереси великих фінансово-промислових груп**. Дуже виразно ця риса проявляється в ході затвердження державного бюджету, тобто поділу доступу певних ФПГ до національних ресурсів.

В 90-х роках ХХ ст. організована злочинність настільки посилсила свій вплив на політичне життя в Україні, що породила загрозу виникнення **кримінальної держави**, за якої **організована злочинність стає реальним механізмом соціальної організації життя суспільства**. В умовах глобалізації цей процес відбувається на тлі **послаблення можливостей національних держав у боротьбі з організованою злочинністю**, можливості яких обмежені державними кордонами, а вони стали «прозорими» для переміщення злочинності. Крім того, інтереси різних держав не завжди збігаються: одні держави борються з втечею виробництва та капіталу зі своєї країни, інші у цьому зацікавлені незалежно від законності цих процесів, оскільки цим створюються умови для піднесення економіки та зайнятості населення. Подібна ситуація створює сприятливі умови для легалізації кримінального капіталу, його економічної мобільності, масштабного ухиляння від податків через офшорні зони.